

Csillagásztörténet

Konkoly-Thege Miklós és az amatőrök

Háromnegyed évszázada, 1916. február 17-én húnyt ki a magyarországi asztrológia történetének egyik legragyogóbb csillaga. Az első világháború addig példátlanul véres és viharos éveiben talán nem is keltett igazán nagy visszhangot az egykor országSZerte ismert tudós, mérnök, közéleti ember, kultúrpolitikus Konkoly Thege Miklós halála. Csak a háború utáni összeomlás — amikor immár sokadszor kellett a magyarországi csillagászatot szinte a semmiből újjáteremtteni — ébresztette rá a művelődéspolitikai és a tudományos élet legjobbjait, hogy mennyire hiányzik az ő mindig tevékeny, segítségére, cselekvésre, alkotásra kész egyénisége!

Azóta számos megemlékezés látott napvilágot Konkoly Thege Miklósról, ám munkásságának, egész életművének méltatásával még ma is adósok vagyunk. Ezt a hiányt — már csak terjedelmi okokból is — aligha pótolhatjuk az alábbi megemlékezéssel. Érdemes azonban felemlítenünk Konkoly Thege Miklós felfogását az amatőr-csillagászatról, nézeteit a műkedvelő munka értékéről. Időszerű ez nemcsak a 75 éves jubileum kapcsán, hanem azért is, mert Konkoly egyik-másik gondolata ma sem veszített érvényességéből.

Konkoly Thege Miklós csillagvizsgálója az 1870-es évek végén

Néhány méltatója magát Konkolyt is amatőrnek tekinti. Ha ez a nézet (sajnos) nem is helytálló, tény, hogy Konkoly sok irányú érdeklődésénél, törekvéseinél és kezdeményezéseinél fogva valóban közel állott a "nem hivatásos" csillagászokhoz, kedvelt érdeklődési területén, a fényképezés terén pedig maga is műkedvelő volt.

Decemb. 22 6^h 45^m

Decemb. 26 5^h 10^m

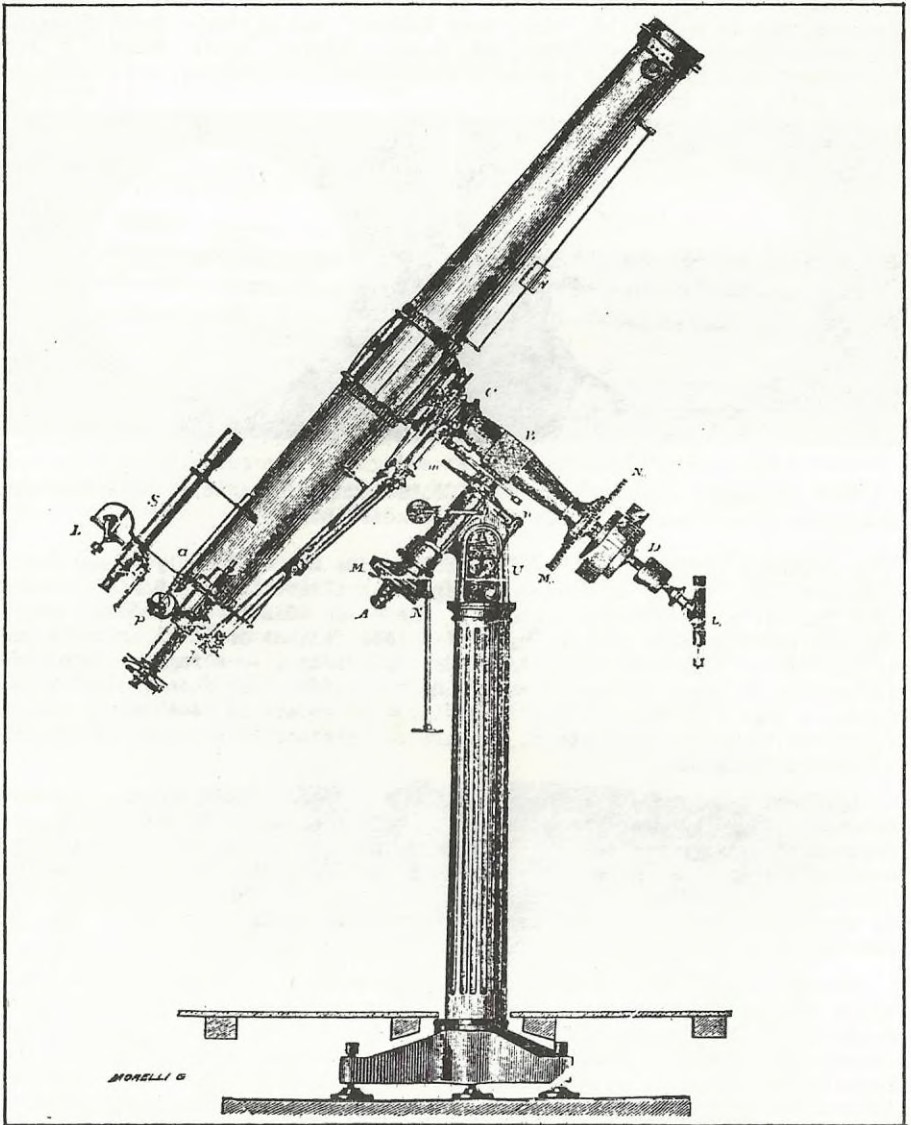
1880 decemberi Jupiter-rajzok (a Beobachtungen angestellt am Astrophysicischen Observatorium in Ógyalla III. kötetéből)

A jelentős földbirtokkal rendelkező Komárom megyei Konkoly Thege család gyermeke 1842. január 20-án látta meg a napvilágot Budán. Már kisgyermekként feltűnt a zeneművészet iránti érzéke — és műszaki érdeklődése. Tizenhat esztendőskorában Jedlik Ányos kísérleti fizikai óráit hallgatta a pesti egyetemen. Alighanem ekkor támad fel érdeklődése — a ragyogó Donati-féle üstökös látványa nyomán — a csillagászat iránt. (Eközben szülei kívánságára a jogi előadásokat is látogatta.) A következő években a berlini egyetemen bővítette ismereteit, és itt már elsősorban a természettudományi tárgyakat hallgatta.

Egyetemi tanulmányait befejezve előbb a hajózás és a vasúti mozdonyok kötötték le érdeklődését (hajótervezői, hajógépészi, hajóskapitányi és mozdonyvezetői vizsgát is tett). Egy újabb, hosszú európai tanulmányút során azonban már a kontinens legjelentősebb csillagvizsgálóit látogatta meg. Utazása során nem csak tapasztalatokat és személyes kapcsolatokat szerzett, de ekkor vált a csillagászat legfiatalabb — akkoriban sokak által még lebecsült — ágának, az asztrofizikának elkötelezettjévé.

Hazatérve 1871-ben a család ógyallai kastélyán, majd a hatalmas park egyik használaton kívüli épületében megkezdte magáncsillagvizsgálójának felépítését. Az ógyallai csillagvizsgáló (amelyet kezdetben csak a maga szórakozására szánt!) évről évre bővült, műszereinek nagy részét maga Konkoly készítette saját műhelyében. Az 1870-es évek végén az "Ógyallai Astrophysikai Observatorium" nemzetközi viszonylatban is számottevő, a külföldi szakemberek előtt jó hírű intézetté vált.

Az ógyallai obszervatóriumban végzett munka hamarosan túlnőtt egyetlen ember lehetőségein, ezért Konkoly saját költségén egy-két "asszisztentst" és — távcsőépítő műhelyében — ügyes műszerészeket is alkalmazott. Végül nem csekély fárdsággal sikerült elérnie, hogy a valóban nagyszabásúvá növekedett csillagvizsgálót — amelynek eszme értéke akkor már háromnegyed millió aranykorona volt — 1899-ben a magyar államkincstárnak ajándékozhatta. Ezzel, fél évszázados szünet után, hazánk újból állami obszervatóriumhoz jutott.

Konkoly legnagyobb műszere, a 25 cm-es Merz—Zeiss—Konkoly-refraktor

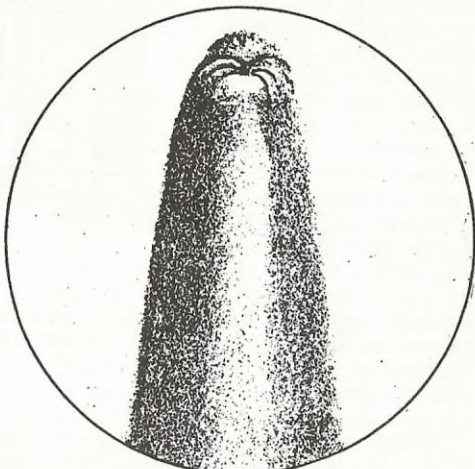
Az ógyallai csillagvizsgáló egyik legfőbb munkaterülete kezdettől fogva az égitestek spektroszkopikus megfigyelése volt. E téren Konkoly úttörő jelentőségű munkát végzett (főként az üstökösök és meteorok színeképvizsgálásával). Emellett már 1872-ben megindult a rendszeres napfolt-észlelés, majd a bolygók megfigyelése — elsősorban a Mars és a Jupiter észlelése —, és a hullócsillagok, meteorrajok rendszeres vizsgálata.

- Éppen a meteorok, meteorrajok — akkor ugyancsak úttörő jelentőségű — észlelése és a hullócsillag-észlelő hálózat kiépítése révén vált Konkoly Thege Miklós a hazai amatőrcsillagász mozgalom egyik megindítójává. A Magyar kir. Természettudományi Társulat keretében, 1875-ben megszervezték az ország 4—5 helyén egyidejű (szimultán) észlelést végző meteormegfigyelő hálózatot. Ennek az amatőrök alkotta hálózatnak irányítását, adatainak feldolgozását és közzétételét Konkoly végezte Ógyallán. (Részletesen l.: Az első magyarországi észlelőhálózat c. cikket a Meteor 1988/7—8. számában).

Konkoly azonban a csillagászat más terén is fontosnak tartotta az amatőrcsillagászok közreműködését. Mint vérbeli észlelő, az amatőröket is elsősorban a tudományos értékű megfigyelésekre buzdította. "Amint mondtam" — írja egyik cikkében — "egy kis olvasottsággal és tudással, aránylag csekély instrumentális erővel igen sokat lehet a tudomány előbbrevitelén lendíteni, olyan munkát végezni, amelyre a nagyszabású csillagdákból nem jut idő". Ez a megállapítása mindmáig helytálló. Ugyanezt hangoztatta egy konkrét javaslat felvetésével másutt is:

"Ebből csak azt láthatjuk, hogy egy kis jóindulattal, több szorgalommal és munkakedvvel, s még több tudással egy kisebb műszerrel is hasznára lehet még egy amateur is a tudománynak. Így például a napmegfigyelésekkel nem csak a csillagászatnak, hanem a meteorológiának is sok szolgálatot tehet valaki, ha azt rendszeresen folytatja."

Nem egy cikke éppen arra szolgál, hogy a kisebb távcsövekkel rendelkező műkedvelőknek útmutatással szolgáljon. (Például az Asztrofizikai megfigyelés módjai c. sorozat Az Időjárás c. lap 1911. évi kötetében.) Ha másért nem, a találékonyság és az ügyes gyakorlati ötletek elsajátítására ma is alkalmasak ezek a cikkek.

Az 1881 III üstökös 25 cm-es reflektorral, 140x-es nagyítással

Saját példáján is tapasztalnia kellett azt, hogy a más vonatkozásban jeles közéleti személyiségek, sőt nem egy kitűnő tudós is szinte ellenségesen viselkedik a csillagászattal szemben, a műkedvelőket pedig lenézik, törekvéseiket lebecsülik, vagy gáncsolják. (Úgy látszik, ez a szemlélet egy évszázada nem pusztult ki.) Velük szemben így fejtji ki álláspontját:

"Én nagyon is a nagy Littrowval tartok, s éppenséggel nem nézem le az amatőröket, s különösen nem a csillagászatban. De nem szabad őket lekicsinyelni, mer hiszen akkor az öreg Herschelen kellene azt kezdeni, s folytatni Schroderen, Henkén, Goldschmieden, Lasselen, s még néhányon..."

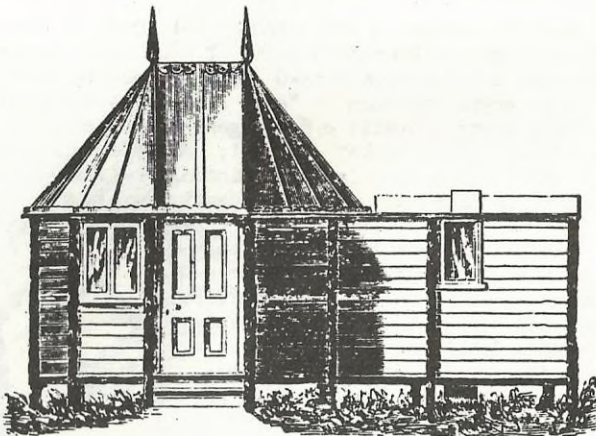
Az amatőr észlelők számára nagyon ajánlotta a rendszeres bolygóészlelést. Erről írva indulatosan jegyzi meg:

"...mindenkinek a legmelegebben ajánlanám, hogy ezzel a tárggyal (t.i. a bolygók megfigyelésével) foglalkozzék, akinek egy jó 3 1/2—4 hüvelykes (8—10 centiméteres) távcsöve van, mert bár van egy iskola (az igaz, hogy csak magyar iskola, sajnos!) amely a hasonló munkát nagyon is lenézi, de azért azt az iskolát azért a tudomány igazi művelői soha sem veszik komolyan,

sőt meg is mosolyogják, mivel a bolygók felületének megfigyelésével sok hasznot lehet a tudománynak tenni..."

"...bocsássuk meg annak az iskolának fennhéjázó bűneit, mert aki nem tud mást csinálni, hát kritizál, azt is rosszul..."

Konkoly elsősorban az "észlelő amatőrök" igyekezetét támogatta, hiszen "mondhatni, hogy a csillagászati tudomány néhány ágát az amatőrök nem csekély fokon vitték előre", ám fontosnak tartotta a csillagászati ismeretek általános terjesztését, az égbolt egyszerű nézegetését. Kedvesen és találóan írja: "De hát ha veszünk egy 3-4 hüvelykes egyszerű távcsövet, s azzal belemélyedünk az univerzum vizsgálásába... megnézzük a Jupitert, a napfoltokat, a Holdat, stb., vajjon nem ad-e az egy művelt léleknek nagyobb élvezetet, mint ha a dombszögi kaszinóban ütök a csöndest".

Amatőr csillagvizsgáló terve Konkoly egyik cikkéből (A csillagászat, Atmosphaera 1904. január)

Nagyon világosan látta, hogy a hiedelmek, tévhitek ellen a legjobb eszköz a tudományos ismeretek és eredmények széleskörű terjesztése. Ennek egyik kitűnő eszköze a csillagos ég bemutatása, távcsöves megfigyelése. A csillagászat iránt érdeklődők támogatására kieszközölte, hogy az Időjárás című folyóirat terjedelmének felét asztronómiai tárgyú cikkek és beszámolók foglalhatták el. Mivel a folyóirat fenntartására az előfizetési díjak nem voltak elegendők (már akkor sem!), a hiányzó összegeket rendszeresen sajátjából pótolta.

Csillagászati tevékenységének és szervező munkájának elismerésül neveztek ki Konkolyt 1890-ben a Magyar Királyi Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet igazgatójává. Bár e téren valóban "amatőr" volt, kitűnő szervező készségével, 21 éves igazgatósága alatt az addig szerény intézetet Európa egyik legjelentősebb tudományos állomásává fejlesztette. A műkedvelők iránti vonzalma hozzájárult ahhoz, hogy időjárásiról észlelőként számos érdeklődőt, laikust sikerült megnyernie. A rendszeresen működő meteorológiai észlelőállomások számát 190-ről 1438-ra növelte.

Konkoly Thege Miklóst méltán tekinthetjük a magyarországi csillagászat újjáteremtőjének. De munkája és törekvései példaként, biztatásként szolgáltak a tudomány kedvelői számára is. Tanácsai, műszerleírásai és nézetei pedig nem ritkán napjainkig sem veszítettek időszerűségükből.

I. BARTHA LAJOS

Adok-veszerek

ELADÓ 72/500-as refraktor, Zeiss binokuláris tubus (mikroszkóphoz), különálló 60°-os prizmával, okulárokkal, 80/2500-as objektív, foglalatban. Sebők György, 1062 Székely B. u. 12/a. tel.: 132-6262

ELADÓ 15 cm-es Cassegrain-optika tubusba szereltem. Varga György, tel.: 184-8289

ELADÓ egy 100/1000-es Newton-reflektor, parallaktikus tengelykeresztel, állvánnyal, 6x30-as keresővel, 10, 20 és 30 mm-es akromatikus okulárral, napszűrővel. Szintén eladó egy 50/540-es Zeiss-objektív. Gyenizse Péter, 7300 Komló, November 7. u. 26.

VENNÉK 4—6 mm közötti orthoszkopikus okulárt. Polgár Tibor, 1181 Budapest, Csontváry u. 49. tel.: 189-3435 (munkanapokon)

VENNÉK 4 vagy 5 mm-es okulárt. Bosnyai Imre, 2637 Csitár, Petőfi u. 30.

ADOK-VESZÉK rovatunkban díjtalanul közöljük előfizetőink csillagászati apróhirdetéseit. Nem előfizetők számára a hirdetés díja soronként 50 Ft. — Szerk.

CSILLAGÁSZATI ÉVKÖNYV

Megjelent a Meteor csillagászati évkönyv 1991! Évkönyvünk első száz oldala az amatőr csillagászok számára hasznos táblázatokat, előrejelzéseket tartalmazza (naptár, Jupiterhold-jelenségek, CM-táblázat, kisbolygók, üstökösök, meteorrajok, mira-maximumok, csillagfedések, fogyatkozások stb.). Az évkönyv második részének tartalmából:

A csillagászat legújabb eredményei
Kaosz a csillagászatban
A naptevékenység — mai szemmel
Mit kell tudni az asztrológiáról?

Évkönyvünk a 1399 Budapest, Pf. 701/29. címen fizethető elő, rózsaszín postautalványon. Ára — a postaköltséget beszámítva — 120 Ft, tagoknak 80 Ft. Hétfői MCSE-ügyeleteinken is megvásárolható, az Urániában.

A TÁVCSŐ REGÉNYE: Horváth Árpád gazdagon illusztrált, a csillagászati távcsövek fejlődésével foglalkozó könyve megrendelhető az MCSE-nél, 120 Ft-os áron. Megrendeléseket kizárólag rózsaszín postautalványon történő befizetéssel fogadjunk el, az Egyesület postacímén. A könyv térítési díja az ügyintézési és postaköltségeket is fedezi. MCSE 1399 Budapest, Pf. 701/29.

URÁNIA-OPTIKÁK

Alumíniumozott főtükrök: 100/1000 3125 Ft, 135/1000 4500 Ft, 150/1000 5625 Ft, 200/1500 8000 Ft. Newton-ségőtükrök (kistengely mérete): 25 mm 750 Ft, 35 mm 938 Ft, 40 mm 1250 Ft, 50 mm 1625 Ft. Okulárok: Ramsden (10, 15, 20, 40, 45 mm-es fókusz) 500 Ft, akromatikus (20, 30 mm) 1000 Ft, akromatikus (40 mm) 1250 Ft, akromatikus (10 mm) 1500 Ft. Keresőtávcső: 1250 Ft. Távcsőtükrök alumíniumozása (20—300 mm) is megrendelhető, ára a mérettől függően 125—625 Ft (a szállítási határidő a megrendelések számától és az alumíniumozó cég aktuális kapacitásától függően általában 2—6 hét).

Valamennyi termék ára 25%-os forgalmi adót tartalmaz. A megrendeléseket az Uránia Csillagvizsgáló címére kérjük küldeni (1253 Budapest, Pf. 36.). A raktárkészlettel függően a megrendeléseket az Uránia igyekszik két héten belül, postai utánvétellel teljesíteni.